

ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ

[Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε σελ. 91]

Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς μετριοφροσύνης, ἡ ἐντὸς τῆς οἰκογενείας ἀνατροφή ἔχει ἴσως τὰ μειονεκτήματά της. Ὁ ἐντὸς τῆς πατρικῆς οἰκίας ἀνατρεφόμενος παῖς δὲν υπόκειται εἰς συναγωνισμόν. Μὴ ἔχων νὰ συγκριθῇ οὔτε πρὸς καλλιτέρους, οὔτε πρὸς χειροτέρους του, κινδυνεύει νὰ ἐξαπατηθῇ εὐκολώτερον ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀξίαν του. Ἡ ἐντὸς τοῦ σχολείου σύγκρισις καὶ σύγκρουσις πρὸς τοὺς ὁμηλικούς του ἀποτελεῖ ἀντιφάρμακον τῆς νόσου τοῦ αὐτοθαυμασμοῦ. Ἐχει τὰ καλὰ του τὸ σχολεῖον, ἀλλ' ἔρχεται, καὶ πρέπει νὰ ἔλθῃ, μετὰ τὴν οἰκογένειαν. Αἱ πρῶται ἐντυπώσεις λαμβάνονται ἐντὸς τῆς οἰκογενείας. Ἐὰν αὗται δὲν εἶναι ἀγαθὰ, δύσκολον, δὲν λέγω ἀδύνατον, ἀλλὰ δύσκολον τὸ νὰ τὰς μετατρέψῃ τὸ σχολεῖον.

Προορισμὸς τοῦ σχολείου δὲν εἶναι ἡ ἀναπλήρωσις τῆς οἰκογενείας. Ἴσως ὑπῆρξαν διδάσκαλοι δυνηθέντες νὰ ἐνσταλαξῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ ἀρχὰς ἀγαθὰς, ἀλλὰ τοῦτο σπάνιον καὶ τυχαῖον. Τοῦ διδασκάλου ἡ ἀποστολὴ περιορίζεται εἰς τὸ ν' ἀναπτύξῃ, διορθώσῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὸν ἐντὸς τῆς οἰκογενείας μορφωθέντα ἤδη χαρακτῆρα τοῦ παιδὸς, εἶναι δὲ καὶ τοῦτο πολὺ. Δύναται ὅμως καὶ νὰ προξενήσῃ κακὸν ἀντὶ καλοῦ τὸ σχολεῖον. Διὰ τοῦ κακοῦ παραδείγματος, διὰ τῆς παιδαγωγικῆς ἀδεξιότητος, διὰ τῆς βαναυσότητος ἢ τῆς ἀμελείας τοῦ διδασκάλου, διὰ τῆς μὴ προλήψεως ἐπιβλαβῶν ἐπιδράσεων μετὰ τὴν συμμαθητῶν ἀνίσου ἠθικῆς μορφώσεως, δύναται νὰ διαστραφῇ ἡ εὐπλαστός εἰσέτι ψυχὴ τοῦ νέου. Διὰ τοῦτο προτοῦ τὸ τέκνον παραδοθῆ ἐκ τῆς οἰκογενείας εἰς τὸ σχολεῖον, ἀπαιτεῖται μεγάλη προσοχὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ διδασκάλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνατίθεται ἡ ἐξαιρουμένη τοῦ ἔργου τῶν γονέων. «Ὀφείλομεν», λέγει καὶ πάλιν ὁ Πλούταρχος, «ὀφείλομεν νὰ ζητῶμεν διὰ τὰ τέκνα μας διδασκάλους, τῶν ὁποίων καὶ ὁ βίος εἶναι ἀδιάβλητος καὶ οἱ τρόποι ἀνεπίληπτοι, ἐξέχοντας δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐμπειρίαν. Διότι πηγὴ καὶ ρίζα τῆς καλοκαγαθίας εἶναι ἡ καλὴ παιδείσις. Καθὼς οἱ γεωργοὶ παραθέτουν τοὺς χάρακας εἰς τὰ φυτὰ, οὕτω καὶ οἱ χριστοὶ διδάσκαλοι παραπηγνύουσιν ἐπιμελῶς εἰς τοὺς νέους τὰς συμβουλάς καὶ τὰς παρααινέσεις διὰ νὰ βλαστῆσῶσιν ὀρθὰ τὰ ἤθη των. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τινων πατέρων, οἱ ὁποῖοι προτοῦ δοκιμάσωσι τοὺς μέλλοντας νὰ διδάξωσιν, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐξ ἀπειρίας ἢ καὶ ἐξ ἰδιοτελείας, ἐγγχειρίζουν τὰ τέκνα των εἰς ἀνθρώπους ἀδοκίμους καὶ ἀναξίους».

Ἄς ἐλπίζωμεν, ὅτι πατέρες τοιοῦτοι δὲν

ὑπάρχουν παρ' ἡμῖν. Εἴθε οὔτε διδάσκαλοι νὰ ὑπάρχωσιν ὅμοιοι πρὸς ὅσους περιγράφει ὁ Πλούταρχος. Τοῦ διδασκάλου ἡ εὐθύνη εἶναι πανταχοῦ μεγάλη, ἀλλὰ μεγαλειτέρα ἐστὶ παρ' ἡμῖν, ἐν ὅσῳ οἱ πατέρες, ἐξαιρουμένοι νὰ συγχέωσι τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἀγωγήν, περιμένουν τὰ πάντα ἐκ τοῦ σχολείου. Εἶναι ἴσως ὑπερβολικὴ ἡ ἀξιολογία τοῦ νὰ ἔχωσιν οἱ διδάσκαλοι προσόντα, τὰ ὁποῖα οἱ πατέρες δὲν ἔχουν, ἴσως εἶναι ἀδίκον νὰ τοὺς θέλωμεν ἀπῆλλαχμένους ὅσων ἐλαττωμάτων ἀπεδώκαμεν εἰς τὴν μεταβατικὴν τοῦ ἔθνους ἐν γένει κατάστασιν. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου, ἀφοῦ ἀναλαμβάνουν τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἀναδέχονται τὴν εὐθύνην τῆς παιδαγωγίας, οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς ὅ,τι ἐθελορήσαμεν ἤδη ὡς καθήκον τῶν γονέων· ὀφείλουν νὰ ἐπιμεληθῶσιν τὴν ἰδίαν ἀνατροφήν των, διορθούμενοι καὶ βελτιούμενοι καθ' ἑκάστην. Καὶ οἱ γονεῖς δὲ ὀφείλουν νὰ ἔρχονται ἐπίκουροι εἰς τοὺς διδασκάλους, ἀνυψοῦντες ἐνώπιον τῶν παιδῶν τὸ κύρος των διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς των, διὰ τῆς ἀποδιδόμενης εἰς τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὸ ἄτομόν των τιμῆς καὶ διὰ τῆς μὴ ἀναμίξεως εἰς τὰ τοῦ σχολείου, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σαλευθῇ τὸ σέβας τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον. Παραπονοῦνται οἱ διδάσκαλοι ἐνίοτε διὰ τὴν ἐπιβλαβῆ τῶν οἰκογενειῶν ἐπίδρασιν, τὴν ἐξουδετεροῦσαν τὰ καλὰ μαθήματα τοῦ σχολείου. Ἴσως τὰ μαθήματα ταῦτα δὲν εἶναι πάντοτε τόσον καλὰ ὅσον τὰ νομίζουσι. Ἀλλὰ παραλείποντες τὰ ἄλλα, πῶς νὰ μὴ καταδικάσωμεν τὴν ἀνάμιξιν καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν γονέων χάριν προδιδασμῶν παρ' ἀξίαν; Πῶς ἀρὰ γε εὐρίσκονται γονεῖς ἀγαπῶντες τὰ τέκνα των καὶ μὴ ἐννοοῦντες πόσης βλάβης γίνονται οὕτω πρόξενοι! Πρὸς τί ἐπιζητοῦν τὴν εἰς τὰ τέκνα των ἀπονομήν τιμῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀξιοῦν; Πρὸς ὑπόθαψιν τῆς ματαιότητος, πρὸς διαστρόφην τοῦ χαρακτῆρος των!

ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους τὸ σχολεῖον δὲν ὀφείλει, βλάπτει. Ἄλλ' ἢς περιορισθῶμεν ὁμιλοῦντες καὶ περὶ οἰκογενειῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος δίδονται εἰς τὰ τέκνα αἱ βάσεις τῆς ἠθικῆς των μορφώσεως, καὶ περὶ σχολείων, ὅπου αἱ πρωτοφυτευθεῖσαι ἀγαθὰ ἀρχαὶ θὰ ἀναπτυχθῶσιν ἐτι μᾶλλον καὶ θὰ ριζώσωσι. Τὸ τοιοῦτο σχολεῖον εἶναι ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἐντὸς τοῦ οἴκου δοθείσης πρώτης ἀγωγῆς. Σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ προπαρασκευὴ τῶν τέκνων διὰ τὸν μετέπειτα βίον. Ὁ δὲ βίος τί ἄλλο εἶναι ἢ ἄπαστος ἐνέργεια καὶ πάλη διαρκῆς; Ἐὰν θέλωμεν νὰ προαγυμνάσωμεν τὰ τέκνα μας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ διέλθωσιν ἀνδρικῶς καὶ γενναίως τὰς ἠθικὰς καὶ φυσικὰς δοκιμασίας τῆς ζωῆς καὶ νὰ μὴ καταβληθῶσιν εὐκόλως εἰς τὴν πάλην, πιθανώτερον εἶναι τὸ νὰ ἐπι-

τύχουμεν τοῦτο διὰ τοῦ σχολείου ἢ ἐντὸς μόνης τῆς πατρικῆς οἰκίας. Ἐντὸς αὐτῆς περιβάλλει τὸ τέκνον στοργῇ μητρικῇ ὡς προτείχισμα κατὰ πάσης ἐπαφῆς δυσχερέστου. Εἰς τὸ σχολεῖον ὁ νέος θὰ μάθῃ νὰ ἐπαναπαύηται εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἐκ δὲ τῆς ἀμίλλης πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνωτέρους πειθαρχίας θὰ ἐννοήσῃ κατὰ πρῶτον, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι πάλη, ὅτι ἔννευ κόπων καὶ θυσιῶν δὲν ἀποκτάται ἡ νίκη, ὅτι ἐὰν ἔχωμεν δικαιοῦματα ἔχομεν καὶ καθήκοντα, καὶ ὅτι τὰ δεύτερα ὑπερτεροῦν τῶν πρῶτων. Τὸ σχολεῖον εἶναι κόσμος μικρὸς παρασκευάζων ἡμᾶς διὰ τὸν μέγαν. Ἐντὸς αὐτοῦ (ὁ λόγος περὶ κ α λ ο ὕ σχολείου πάντοτε,) ὁ χαρακτήρ διαμορφοῦται ἐπὶ τὸ ἀνδρικώτερον, τοῦτο δὲ σπανίως καὶ δυσκόλως ἐπιτυγχάνεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκογενειακῆς τρυφερότητος.

Ἄλλ' οὔτε τρυφερότητος, οὔτε πάλιν αὐστηρότητος ὑπερβολὴ ὠφελεῖ. Ἄπαιτεῖται μέτρον καὶ εἰς τὴν μὲν καὶ εἰς τὴν δὲ, ἐκ μέρους καὶ γονέων καὶ διδασκάλων. Ἄπαιτεῖται πρὸ πάντων δικαιοσύνη ἢ ἄδικος τιμωρία βλάπτει ὅσον καὶ αἱ ἄκαιροι θωπεῖται. Ἀνάγκη ὁ τιμωρὸν νὰ μὴ λησμονῇ ποτέ, ὅτι σκοπὸς τῆς ποινῆς εἶναι ἡ διόρθωσις καὶ βελτίωσις τοῦ τιμωρουμένου καὶ ὅτι ματαιοπονεῖ ἐὰν δὲν κατορθώσῃ νὰ ἐξυπνήσῃ τὴν συνείδησιν τοῦ παιδός. Ἡ συνείδησις εἶναι ὁ ἀληθὴς τιμωρὸς παντὸς πταισματος, ὁμιλεῖ δὲ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ἡ παιδικὴ ἀντίληψις δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῆς κρυφίας φωνῆς τῆς. Διὰ τῆς ἀρωγῆς τῶν γονέων ἢ τοῦ διδασκάλου, θὰ δυναθῇ ὁ παῖς ν' ἀκούσῃ εὐκρινέστερον τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην φωνὴν τὴν λέγουσαν, ὅτι ἔσφαλε, ὅτι παρέβη τὸ πρὸς ἑαυτόν καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους καθήκον, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο εἶναι ἕξις τιμωρίας. Τότε θὰ παραδεχθῇ τὴν ἐπιβαλλομένην ποινήν ὡς δικαίαν, ὡς πρέπουσαν, θὰ ἐννοήσῃ δὲ ὅτι τιμωρεῖται ὅπως διορθωθῇ, — ἐξ ἀγάπης, ὅχι ἐξ ἐκδικήσεως ἢ κακίας. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὀφείλει ὁ τιμωρὸν νὰ μένῃ κύριος ἑαυτοῦ, παιδεύων ἀπαθῶς, φιλοστόργως, ἄνευ ὀργῆς, ἄνευ κραυγῶν, ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων, — ἀδυσώπητος, ἀλλὰ καὶ ἀμερόληπτος, ὡς ἀληθὴς δικαστής.

Ὅποια ἡ ποινὴ, τοιαύτη καὶ ἡ ἀμοιβή· δικαία καὶ μεμετρομένη. Ὁ σκοπὸς τῆς ματαιοῦται, ἐὰν συνεπιφέρει τὴν ἐπαρσιν τοῦ ἀμειβομένου. Αἱ σχολικαὶ βραβεύσεις ἔχουν ἰδίως τοῦτο τὸ κακόν, ὅτι ἐξαιροῦν τὴν διανοητικὴν πρόοδον, σκιαζοῦσαι συχνάκις τὴν ἠθικὴν ὑπεροχὴν. Πρέπει νὰ μάθωσιν οἱ παῖδες ἡμῶν καὶ νὰ ἐννοήσωσιν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀξία εἶναι ὑπερέτα τῆς διανοητικῆς. Ὅτε ὁ πατὴρ τοῦ Tom Brown... (αἱ «Σχολικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ Tom Brown» εἶναι ἐν τῶν προσφιλεστέρων ἀναγνωσμάτων τῆς ἀγγλικῆς νεολαίας. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο συγκεφαλαιῶνται πρακτικῶς πῶς ἡ θεωρία

τῆς ἀγγλικῆς ἀγωγῆς, ἀποβλεπούσης τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος, διὰ τῆς συγχρόνου ἀναπτύξεως τοῦ νοῦ καὶ τοῦ σώματος), ὅτε λοιπὸν ὁ πατὴρ τοῦ Tom Brown καληνυκτίζει τὸν υἱόν του τὴν παραμονὴν τοῦ πρώτου χωρισμοῦ των, «Γιέ μου, λέγει, εἰς τὸ σχολεῖον ὅπου πηγαίνεις »κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σου, θὰ ἴδῃς καὶ θὰ ἀκούσῃς καὶ θὰ δοκιμάσῃς πολλά, τὰ ὅποια δὲν περιμένεις, οὔτε φαντάζεσαι. Ἄλλὰ μὴ φοβοῦ. Λέγε πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, ἔσο χρηστὸς καὶ »γενναῖος, μὴ προσέχῃς καὶ μὴ ἐπαναλακμβάνῃς »ὅσα δὲν θὰ ἐπεθύμεις νὰ ἀκούσῃ ἡ μήτηρ σου »καὶ αἱ ἀδελφαί σου, καὶ τότε οὔτε σὺ θὰ ἐπανελέθῃς ποτὲ μὲ ἐντροπὴν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν, οὔτε ἡμεῖς ποτὲ θὰ τὸ ἔχωμεν ὡς ἐντροπὴν νὰ σοῦ ἀνοίξωμεν τὰς ἀγκάλας μας.»

«Ταῦτα, ἐξακολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς, δὲν τὰ εἶπεν αὐτοσχεδίως ὁ γέρον. Εἶχε σκεφθῆ ἐπὶ »πολὺ τί νὰ εἶπῃ. Αἱ δὲ σκέψεις του συνοψίζομεναι ἦσαν περίπου αἱ ἐξῆς : Νὰ τὸν συμβουλεύσω νὰ λέγῃ τὴν προσευχὴν του καὶ νὰ ἔχῃ »τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ; — Ἄλλ' ἐὰν ὡς πρὸς »τοῦτο δὲν ὠφέλησαν τὰ διδάγματα καὶ τὸ παράδειγμα τῆς μητρὸς του, δὲν θὰ χρησιμεύσῃ ἡ »ιδιὴ μου παραίνεσις. Νὰ ὑποδείξω τοὺς πειρασμούς, τοὺς ὁποίους χρεωστεῖ ν' ἀποφύγῃ ; — »Δὲν θὰ μὲ ἐννοήσῃ, καὶ ἴσως βλάψῃ μάλλον »ἀντὶ τοῦ νὰ ὠφελῆσῃ. — Νὰ τὸν προτρέψω εἰς »τὸ νὰ μελετᾷ καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸν στέλλομεν »διὰ νὰ μάθῃ γράμματα. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν τὸν »στέλλω εἰς τὸ σχολεῖον διὰ τοῦτο, τοῦλάχιστον ὅχι πρὸ πάντων διὰ τοῦτο. Ὅλιγον »μὲ μέλλει διὰ μετοχὰς καὶ ἀπκρέμματα »καὶ τὴν μητέρα του ἄλλο τόσον τὴν μέλλει »δι' αὐτά. Διατί λοιπὸν τὸν στέλλομεν εἰς »τὸ σχολεῖον ; Ἐν μέρει, διότι τὸ ἤθελε καὶ ὁ »ἴδιος. Ἀλλὰ τὸ κατ' ἐμέ, ἡ κυρία ἐπιθυμία μου »εἶναι νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ σχολεῖον φιλαλήθης, »γενναῖος, χρηστὸς, χρήσιμος, καθὼς πρέπει ἄνθρωπος καὶ καλὸς Χριστιανός. Ταῦτα ἐσκέφθη »ὁ πατὴρ τοῦ Tom Brown καὶ ταῦτα ἠθέλησε »νὰ ἐκφράσῃ καληνυκτίζων τὸν υἱόν του.»

Δηλαδή, ὁ Tom Brown ἔστειλε τὸν υἱόν του εἰς τὸ σχολεῖον μάλλον διὰ νὰ μορφωθῇ ὁ χαρακτήρ του, ἢ διὰ νὰ μάθῃ πολλὰ γράμματα. Τὸ πρῶτον δὲν ἀποκλείει τὸ δεύτερον. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἀγωγή συμβαδίζουσι εἰς τὸ ἀγγλικὸν σχολεῖον, αἱ δὲ σωματικαὶ ἀσκήσεις, αἱ τόσον συντελεστικαὶ πρὸς μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος, ἔχουν ἐντὸς αὐτοῦ σημασίαν ὅσην καὶ τὰ μαθήματα. Τὸ αὐτὸ σύστημα εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας : «εὐ τὸ σῶμα ἔχειν καὶ τὴν ψυχὴν», κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ Κλεοβούλου. Ἐκ τῶν νεωτέρων ἔθνων οἱ Ἄγγλοι κατ' ἐξοχὴν ἐφήρμοσαν τὸ σύστημα τοῦτο, ὅλα δὲ τὰ ἔθνη καταγίνονται σήμερον εἰς ἀπομίμησίν των, Ἄλλ'

εἰς μόνην τὴν Ἀγγλίαν, ὡς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, οἱ ἀγῶνες τῶν νέων ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Ἄνδρες, γυναῖκες, πάσης τάξεως καὶ πάσης ἡλικίας, ἐνδιαφέρονται εἰς τὰ κατ' αὐτούς. Ὁ κατ' ἔτος τελούμενος ἀγὼν λεμβοδρομίας, μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων τῆς Ἀγγλίας Πανεπιστημίων, λαμβάνει διαστάσεις μεγάλης πατριωτικῆς ἐορτῆς. Αἱ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ καλύπτονται ὑπὸ μυριάδων θεατῶν, ἕκαστος δ' αὐτῶν φέρει ἐν τῶν διακρινόντων τὰς δύο σχολὰς χρωμάτων, πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν συμπαιθειῶν του. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦνται τὰ διάφορα παίγνια, τῶν ὁποίων ἡ σφαῖρα εἶναι τὸ ὄργανον. Ἐν γένει δὲ ὁ καθημερινὸς βίος τῶν Ἀγγλῶν μαρτυρεῖ ὁποίαν σημασίαν ἀποδίδουν εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις. Αἱ ἐφημερίδες των πᾶσαι, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν sport ἢ ἄλλην εἰδικωτέραν, περιέχουν καθ' ἑκάστην στήλας εἰδήσεων ἀκαταλήπτων εἰς τοὺς ξένους, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἀναγινώσκονται ὑπὸ πολλῶν μετὰ μεγαλειτέρας ἐνίοτε προσοχῆς, ἢ ὅσα ἄλλα νέα περιέχει τὸ φύλλον.

Ἴσως εἶπη τις ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐκεῖ υπερβαίνει τὰ ὅρια, ὅτι αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις ἀπορροφοῦν εἰς τὰ σχολεῖα τὸν νοῦν καὶ τὸν καιρὸν τῶν νέων, πρὸς ζημίαν τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Ἄλλ' ὅμως ἡ Ἀγγλία οὐδενὸς ἔθνους ὑπολείπεται κατὰ τὴν διανοητικὴν πρόοδον. Τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν τῆς δὲν ὀφείλει εἰς μόνην τὴν ἐμπορικὴν ἢ τὴν βιομηχανικὴν ἐπίδοσίν της. Εἰς ὅλα τὰ στάδια ἔδρεψαν στεφάνους τὰ τέκνα της, εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς καὶ ἐπὶ θαλάσσης πολέμους.

Ἄλλὰ καὶ ἂν οἱ Ἀγγλοὶ φροντίζουν καθ' ὑπερβολὴν περὶ σωμασίας, ἔχομεν ἡμεῖς τὸ παράδειγμα τῶν προγόνων μας οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον πῶς εἰς πάντα νὰ ἐφαρμόζωσι τὸ μὴ δὲν ἄγα ν. «Τὰ τε γὰρ ὑπερβάλλοντα καὶ τὰ ἐλλείποντα γυμνάσια φθείρει τὴν ἰσχὺν» εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους ἄς εἰσαξώμεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὰ σχολεῖα τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ρυθμίζοντες τὸ πρόγραμμα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητόν: «Εἶ ἔχειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν». Ὁμοῦ καὶ τὰ δύο! Ἡ εὐρωστία τοῦ σώματος ἀντανανκλάται εἰς τὴν εὐρωστίαν τῆς ψυχῆς· ὁ ἔχων τὰ στέφρα ἀκμαῖα φέρει τὴν κεφαλὴν ὑψηλά. Ἄλλὰ, ταῦτοχρόνως διὰ τῶν σωματικῶν ἀγώνων ἀποκτῶνται καὶ ἄλλα προσόντα πολύτιμα. Ἀγωνιζόμενος πρὸς ἰσοπάλους ὁ νέος μανθάνει νὰ φέρῃ τὴν νίκην μετριοφρόνως καὶ τὴν ἥτταν ἀξιοπρεπῶς, μανθάνει τιμῶν τοὺς ἄλλους νὰ εἰσθῆται ἐαυτόν· ἡ δὲ ψευδοφιλοτιμία, ἡ πηγὴ τοσούτων κακῶν, ἐκρίζουται διὰ τῆς τριβῆς εἰς συναγωνισμούς, τῶν ὁποίων ἀπικραίτητοι ὅροι εἶναι ἡ εὐ-

θύτης, ἡ εἰλικρίνεια ἢ φιλαλήθεια, καὶ ἡ δικαιοσύνη. Ταῦτα πάντα περιλαμβάνονται εἰς τὴν ὠραίαν ἀγγλικὴν λέξιν Fairplay, ἡ ὁποία ἐκ τῶν παιδικῶν παιγνίων ἐφηρμόσθη εἰς ὀλόκληρον τὸν βίον. «Fairplay» κατὰ γράμμα σημαίνει τὸ παίζειν μετ' εὐθύτητος, ἄνευ δόλου δηλαδὴ ἢ ἀπάτης. Ἀπόδειξιν τῆς διαρκείας τῶν παιδικῶν ἐντυπώσεων παρέχει αὐτὴ αὐτῆ ἢ χρῆσις τῆς λέξεως, μὲ ὅλας τὰς σημασίας, τὰς ὁποίας ἀπηριθμησα. Καθὼς ἔμαθε νὰ παίξῃ ὁ Ἀγγλος, οὕτω ἐξακολουθεῖ καὶ ἀνδρωθεὶς νὰ διάγῃ. Δὲν ἐγγυῶμαι ποσῶς ὅτι πάντες ἐκεῖ ἐξέρχονται τοῦ σχολείου ὅπως ὁ πατὴρ τοῦ Tom Brown ἤθετο νὰ ἐξέλθῃ ὁ υἱὸς του· ἀλλ' ὡς ἐκεῖνος ἐσκέπτετο οὕτω σκέπτονται οἱ γονεῖς ἐν γένει εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τὸ αὐτὸ ἐπιθυμοῦν καὶ ἐπιδιώκουν διὰ τὰ τέκνα των: τὴν μόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος.

Ἀπέφυγα, ὡς βλέπετε, νὰ θίξω τὸ ζήτημα καθ' ἑαυτὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δὲν ἔπεται ὅμως, ὅτι παραγνωρίζω τὴν ἐπίδρασιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ παιδός. Ἡ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδομένη διεύθυνσις εἰς τὰς μελέτας του, ἡ ἐξήγησις ὅχι μόνον τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνοιῶν τοῦ συγγραφέως, ἡ ἐκλογή τῶν συγγραφέων, ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέσα ὅχι ἐκπαιδεύσεως μόνον, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἀγωγῆς. Τὸν πρὸς τοῦτο τρόπον ὑποδεικνύει ὁ κ. Ἰωάννης Πανταζίδης εἰς τὸ σύγγραμμά του «Περὶ Γυμνασιακῆς παιδαγωγίας». Τὸ ἀξιόλογον ἔργον τοῦ πεπειραμένου καθηγητοῦ εὐχομαι ν' ἀναγνωσθῇ καὶ μελετηθῇ ὑπὸ παντὸς διδασκάλου καὶ παντὸς γονέως. Εἰς αὐτὸ ἐξετάζονται πολλὰ καὶ ποικίλα ζητήματα σπουδαῖα. Ἡμᾶς ἐδῶ ἀπασχολεῖ τὸ τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτήρος. Περὶ τούτου καὶ μόνου ἠθέλησα νὰ σὰς ὁμιλήσω, οὐδὲν εἰπὼν νέον καὶ ἄγνωστον εἰς ὑμᾶς, ἰδίως τοὺς ἔχοντας τέκνα καὶ σκεπτομένους περὶ ἀγωγῆς, ὅχι μόνον καθόσον τὸ πρᾶγμα συνέχεται μετὰ τῶν γενικῶν συμφερόντων τοῦ γένους, ἀλλὰ καὶ ὡς γονεῖς κηδόμενοι ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῶν τέκνων ὑμῶν. Ἡ μέλλουσα εὐτυχία ἢ δυστυχία των δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ ὑμῶν, οὔτε ἐξασφαλίζεται ἡ εὐδαιμονία των διὰ τῶν φροντίδων, ὅπως προσπορίσθη εἰς αὐτὰ ὑλικὴν εὐημερίαν. Ὁ πατρικὸς πλοῦτος δὲν ἀποτελεῖ τὴν καλλιτέραν τῶν τέκνων κληρονομίαν. Εὐεργετήσατέ τα μορφούντες τὸν χαρακτήρα των, ἐνσπεύροντες εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν ἐξὶν τῆς χρηστότητος καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος, προσητοιμάσατε αὐτὰ, διὰ καλῆς καὶ πεφωτισμένης ἀγωγῆς· εἰς τρόπον ὥστε καὶ τὴν εὐτυχίαν νὰ φέρωσι σωφρόνως καὶ τὴν δυστυχίαν γενναίως. Ἴδου πῶς θὰ ἐκτελέσητε τὸ πρὸς αὐτὰ καθήκον. Ἴδου πῶς θὰ συντελέσητε εἰς ἀνύψωσιν τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία θὰ διαδεχθῇ τὴν ἰδικὴν μας.